

ІГРОТЕРАПІЯ І КОРЕКЦІЙНА РОБОТА З ДІТЬМИ-АУТИСТАМИ

Діагноз «аутизм» ставиться рідко – всього у 2-4 випадках на 10 000 дітей, але в останні роки медицина спостерігає тенденцію до збільшення числа хворих, а це вимагає особливої уваги до них з боку суспільства, надання підтримки батькам цих непростих дітей.

Дитячий аутизм – аномальна форма психічного розвитку дитини, яка характеризується порушенням контакту з оточуючими, холодністю емоцій, стереотипністю діяльності. Цей психічний розлад можна назвати крайньою формою самоізоляції. Дитина з аутистичними розладами неадекватно реагує і відчуває дефіцит соціальної взаємодії.

Аутичні діти занурені у себе і, зазвичай, не виявляють інтересу до інших людей; вони уникають дивитися в очі, дратуються від фізичних контактів; часто вони не говорять, не реагують на звертання, хоча й мають нормальний слух; вони повторюють міміку, слова та інтонації, які копіюють у інших; їм притаманні одноманітні, повторювані рухи; іноді вони хворобливо прив'язані до певних предметів, оточення. Взаємодію з дитиною з аутизмом необхідно будувати в залежності від діагнозу і реальних можливостей самої дитини. Корекційна робота повинна вестися в декількох напрямках одночасно, серед яких одним з пріоритетних є ігрова діяльність (уміння і бажання дитини грати).

У нормі існують такі форми ігрової поведінки:

- *Маніпулятивна гра* (дитина катає, крутить, підкидає іграшку, не звертаючи уваги на її «функції»);
- *Упорядкування* (розкладання предметів у певному порядку – один на одного, в ряд, один в інший і т.д.);
- *Функціональна гра* (використання предметів і іграшок відповідно з їх функцією (наприклад, причісування ляльок іграшковим гребінцем));
- *Символічна гра* (дитина використовує об'єкт, заміщаючи ним інший об'єкт (наприклад, дитина скаче на паличці, як на коні)); дитина наділяє об'єкт властивостями, якими той не має («У цієї ляльки брудне обличчя»), дитина відноситься до відсутнього об'єкту так, ніби він присутній («Якщо чашка порожня, грає, ніби вона наповнена водою»).

Для дітей з аутичними розладами характерні різноманітні порушення психомоторики, які виявляються, з одного боку, в моторній недостатності, відсутності рухів співдружності, а з іншого – в появі одноманітних, стереотипних рухів у вигляді згинання і розгинання пальців рук, потягувань, махів кистями рук, підстрибуванні, обертання довкола себе, бігання навшпиньки тощо. Особливо

характерні кругові рухи кистями рук біля зовнішніх кутів очей. Такі рухи з'являються або посилюються при хвилюванні, при спробі дорослого вступити в контакт з дитиною.

При аутизмі своєрідний характер має ігрова діяльність. Її характерною ознакою є те, що зазвичай дитина грає сама, переважно використовуючи не ігровий матеріал, а предмети домашнього вжитку. Вона може довго і одноманітно грати зі взуттям, шнурками, папером, вимикачами, дротами тощо. Сюжетно-ролеві ігри з однолітками у таких дітей не розвиваються. Спостерігаються своєрідні патологічні перевтілення в той чи інший образ у поєднанні з аутичним фантазуванням. При цьому дитина не зауважує оточуючих, не вступає з ними в мовний контакт.

Гра дітей з РАС (розладами аутичного спектру), як правило, нефункціональна, несоціалізована, позбавлена сюжету і символічних рис, монотонна, і складається з багаторазово повторюваних маніпуляцій з іграшками (які використовуються не за призначенням) або з неігровими неструктурованими матеріалами (палички, вода, пісок, шматочки тканини, шматки паперу).

Тому таких діток треба вчити грати, починаючи з розвитку предметно-ігрових дій, заснованих на особистісному інтересі дитини до тієї чи іншої іграшки або ситуації. При цьому обов'язково повинні враховуватися ігрові переваги дитини: для заняття – на перших порах береться улюблена або добре знайома дитині іграшка. Дорослий пропонує дитині здійснювати предметно-ігрові дії за наслідуванням, неодноразово повторює їх і супроводжує мовними коментарями. У подальшому дію з іграшкою переводять до сюжетно-відображувальної гри. Для становлення сюжетної гри дітей навчають грати спочатку поряд з партнером, а потім разом зі своїм однолітком. Лише поступово дітей у ході гри об'єднують в мікрогрупи.

Гра дітей в колективі тісно пов'язана з їх уявленнями про взаємини між людьми. Тому необхідно постійно формувати і збагачувати уявлення дітей про роль кожного члена сім'ї, про способи спілкування людей між собою. Гра виховує соціально прийнятні норми взаємин між людьми, навчає підпорядковувати свою поведінку вимогам ситуації і нормам моралі.

У ході подальшого навчання ці уявлення збагачуються знаннями дітей про різні професії, про значущість кожної професії для людського суспільства.

Робота з аутичними дітьми починається з найелементарніших завдань:

1. Вчити дітей спостерігати за предметно-ігровими діями дорослого і відтворювати їх за підтримки дорослого, наслідуючи його дій.
2. Вчити дітей обігравати іграшки.
3. Виховувати у дітей інтерес до виконання предметно-ігрових дій за наслідуванням і показом дій дорослого.
4. Виховувати у дітей емоційне ставлення до предмету або іграшки, яка обігрується.
5. Виховувати у дітей інтерес до рухливих ігор.
6. Вчити дітей брати участь в інсценуваннях епізодів знайомих казок.
7. Вчити дітей грати поруч, не заважаючи один одному.

У роботі з аутичними дітьми слід користуватися елементами таких перевірених програм як:

- «More Than Words» («Більше, ніж слова»), згідно з якою, дитина спілкується не тільки з допомогою слів. Існує багато шляхів взаємодії, різною мірою відповідних соціальним нормам. Проте все, що дитина робить, навіть хитання, бігання туди-сюди або руху своїми пальцями перед своїм обличчям, повідомляє що-небудь про нього, навіть якщо це ненавмисне спілкування.

- RDI (Relationship Development Intervention) перша систематизована програма втручання, спеціально призначена для допомоги дітям, які зазнають труднощів, не дозволяють їм досягти вміння будувати відносини природним чином. З її допомогою діти отримують приклади того, що соціальні відносини можуть приносити радість і позитивні емоції.

- Соціальні історії, відомі також під назвою «сценарії з життя» [Social Scripts]. З їх допомогою діти долають невміння усвідомлювати почуття, точки зору або плани інших людей.

У роботі з дітьми слід також намагатися дотримуватися заповідей Марії Монтессорі:

- Ніколи не чіпай дитину, поки вона сам до тебе не звернеться (у будь-якій формі).

- Концентруйся на розвитку хорошого в дитині, так що в підсумку поганому буде залишатися все менше і менше місця.

- Будь активний у підготовці середовища. Проявляй постійну педантичну турботу про неї. Допомагай дитині встановлювати конструктивну взаємодію з нею. Показуй місце кожного розвивального матеріалу та правильні способи роботи з ним.

- Будь готовий відгукнутися на заклик дитини, яка потребує тебе, завжди прислухайся і відповідай дитині, яка звертається до тебе.

- Шануй дитину, яка зробила помилку і зможе зараз або трохи пізніше виправити її, але негайно твердо зупиняй будь-яке некоректне використання матеріалу і будь-яку дію, що загрожує безпеці самої дитини або інших дітей.

- Шануй дитину, яка відпочиває або наглядає за роботою інших, або розмірковує про те, що вона робила чи збирається робити.

- Завжди у поводженні з дитиною використовуй кращі манери і пропонуй їй краще в тобі і найкраще з того, що є в твоєму розпорядженні.

Розвиток відчуттів і сприйняття, зорово-моторної координації

Щоб робота з аутичною дитиною виявилась ефективнішою, бажано починати її з розвитку психічних процесів, особливо відчуттів і цілісного сприйняття. Значну увагу при цьому слід приділити розвитку тактильного, зорово-тактильного, кінестетичного сприйняття. В іграх «Чарівний мішечок», «Угадай предмет» тощо описані конкретні прийоми роботи. Якщо у дитини низька мотивація до занять, то спершу дорослий може використовувати такий прийом: брати руку малюка та спрямовувати її, наприклад, обводити пальчиком геометричні фігури, контури об'ємних і намальованих предметів, при цьому чітко та неодноразово повторюючи їхні назви. Корисно запропонувати дітям складати головоломки (на дотик, із заплющеними очима), мозаїки, «рамки Монтессорі».

Якщо цілісне сприйняття у дитини достатньо розвинуте, можна проводити заняття з розвитку інших психічних функцій (увага, пам'ять, уява), залежно від її інтелектуального потенціалу.

Розвиток зорово-моторної координації також необхідний у роботі з аутичними дітьми. Корисні заняття перед дзеркалом, коли малюк разом із дорослим дивиться на своє відображення та повторює за ним назви частин тіла. Тому корисно розмістити у груповій кімнаті кілька дзеркал на рівні очей дитини. Час від часу дорослий може привертати увагу малюка до його відображення.

Аутичні діти люблять малювати на своєму тілі. Це допомагає їм усвідомити власне тіло, його частини та сприяє розвитку тактильних відчуттів. Тут допоможе така вправа: поклавши малюка на великий аркуш паперу, дорослий обводить контур його тіла, а потім разом, називаючи вголос частини тіла та предмети одягу, вони зафарбовують цей контур. Малюючи окрему частину тіла, дорослий або просто називає її, або веде з нею діалог (гра «Розмова з тілом»). Крім цього, корисні такі ігри, як «Фізкультурники», «Покатай ляльку», «Покажи ніс» тощо.

З аутичними дітьми необхідно займатися фізичними вправами, адже це також допомагає їм краще відчувати своє тіло, покращує координацію рухів.

Розвиток навичок самообслуговування

Оскільки для аутичних малят характерне зниження або відсутність мотивації до виконання певних дій (одягання, прибирання речей), важливо встановити з ними довірчі стосунки. Зрозумівши, що дорослі приймають її такою, як вона є, дитина впевниться у власній безпеці, та, можливо, піде на контакт. Дитина з РДА постійно потребує візуальної підтримки, тому при відпрацюванні навичок самообслуговування слід використовувати оперативні картки. Так, схему, що позначає потрібну послідовність дій дитини при збиранні на прогулянку, можна намалювати на шафці. Корисні й ігри на кшталт «Малюнки, що розмовляють».

Розвиток мовлення та комунікативних здібностей

Розвиток мовлення здійснюється з урахуванням групи РДА. Так, займаючись із дитиною першої групи, дорослому необхідно особливо чітко промовляти всі слова,

при цьому слід звернути увагу на ті з них, які дитина намагається вимовити. Називаючи предмети, треба їх показувати.

При роботі з дітьми другої групи слід посилювати мовленнєву активність. Спочатку в мові можна використовувати прості фрази: «Візьми цукерку», — потім поступово додавати нові слова: «Візьми цукерку зі столу», «Візьми цукерку з письмового столу» тощо. Заняття мають відбуватися в атмосфері тепла, довіри. При навчанні читання слід використовувати метод глобального читання. Дитині пропонують не окремі букви, а одразу ціле слово, написане крупно й чітко, підкріплене наочним зображенням.

Дітей третьої групи потрібно вчити діалогічного мовлення. На перших етапах дорослий більше слухає дитину, потім починає ставити запитання. Пізніше малюку пропонують продовжити розповідь, казку або історію. При цьому важливо емоційно підтримувати дитину, не переривати її та вислуховувати до кінця.

Мовлення дітей четвертої групи, зазвичай, розвивається значно краще, ніж у попередніх. Але робота з ними також потребує уваги дорослих. Необхідно викликати у малюка впевненість, не піддавати сказане ним постійній критиці.

У будь-якому випадку, незалежно від групи аутизму, з дітьми слід говорити якомога більше, а заняття краще проводити у формі гри.

Розвиток комунікативних здібностей радимо проводити в ігровій формі. Дітям корисно грати в такі ігри, як «Рукавички», «Мінялки іграшок», «Створюємо мультфільми» тощо.

Малятам з аутизмом властиві безцільні монотонні рухи, розгойдування. Відвернути їх від стереотипного ритму можна, використовуючи емоційно насичені ритмічні ігри й танцювальні рухи.

Малювання фарбами (пензликами, штампами й особливо пальцями) допомагає зняти зайве м'язове напруження. Для цього корисна також робота з піском, глиною, пшоном, водою.

АВА-терапія

На сьогоднішній день одним з найбільш ефективних способів корекції аутизму є метод прикладного аналізу, або АВА-терапія.

Поведінкова корекція аутизму дітей дуже важлива. Її головне завдання - допомогти дитині з певними порушеннями в розвитку адаптуватися до навколишнього середовища і прийняти в житті суспільства найбільш повноцінну участь.

У чому суть методики?

Вона заснована на поведінкових технологіях і методиках, які дають можливість вивчати вплив факторів навколишнього середовища на поведінку аутиста і змінювати його, тобто маніпулювати цими факторами. Метод АВА-терапії має ще одну назву - модифікація поведінки. Ідея програми АВА полягає в тому, що будь-яка поведінка

тягне за собою наслідки, і коли це дитині подобається, він буде повторювати ці дії, якщо ж не подобається - не буде.

Як це працює?

При даній методиці всі складні навички для аутистів, такі як контактність, мова, творча гра, вміння дивитися в очі, слухати і інші розбивають на окремі невеликі блоки-дії. Кожне з них потім розучують з дитиною окремо. У підсумку блоки з'єднують в єдиний ланцюг, яка утворює одне складне дію. Спеціаліст з лікування аутизму під час процесу розучування дій дає дитині з порушеннями аутичного спектру завдання. Якщо самостійно впоратися малюк з ним не може, навчальний дає йому підказку, а потім за правильні відповіді винагороджує дитини, при цьому неправильні відповіді ігноруються. На цьому заснована АВА-терапія. Навчання за даною методикою складається з декількох етапів.

Перший етап: починаємо з простого

Одним з вправ програми є «Мова-розуміння». Спеціаліст дає дитині певне завдання або стимул, наприклад, просить підняти руку, тут же підказує (піднімає вгору руку дитини), після винагороджує малюка за правильну відповідь. Зробивши кілька спільних спроб, малюк намагається зробити дію без підказки. Спеціаліст знову повторює дитині ту ж фразу і чекає від нього самостійного правильної відповіді. Якщо малюк відповідає правильно, без підказок, то отримує винагороду (його хвалять, дають щось смачне, відпускають грати тощо). Якщо вірної відповіді дитина не дає, завдання повторюють знову, використовуючи підказку. Потім малюк знову намагається все зробити самостійно. Вправа закінчують, коли дитина змогла без підказки дати правильну відповідь.

Коли 90% самостійних відповідей дитини на завдання фахівця є правильними, вводиться новий стимул, наприклад, просять кивнути головою. Важливо, щоб завдання були максимально різні між собою. Нове завдання відпрацьовують аналогічним чином. ава терапія навчання

Другий етап: закріплюємо матеріал

Після того як дитина добре освоїть друге завдання - «кивни головою», вправа ускладнюють. Вивчені дії чергують в довільному порядку: «кивни головою» - «підніми руку», «підніми руку» - «підніми руку» - «кивни головою» і так далі. Завдання вважаються освоєними, коли в 90% випадків дитина дає правильну відповідь при чергуванні вчинених вправ. За такою ж схемою вводять і відпрацьовують третій стимул і так далі.

Третій етап: узагальнюємо і закріплюємо

На цьому етапі отримані навички генералізується. Коли дитина накопичив достатню кількість освоєних важливих стимулів («взьми», «дай», «йди сюди» та ін.), Приділяють увагу узагальненню. Вправи починають проводити в незвичних і неочікуваних місцях (на вулиці, в магазині, у ванній). Після чергують людей, що дають дитині завдання (спеціаліст, мама, тато, дідусь, бабуся).

Четвертий етап

Це завершальний етап. У якийсь момент дитина не просто освоює відпрацьовуються з ним стимули, але і починає розуміти нові завдання самостійно, додаткова відпрацювання вже не потрібно. Наприклад, йому дають завдання «закрий двері», показують 1-2 рази і цього вже цілком достатньо. Якщо це виходить, значить, програма освоєна, і заняття АВА-терапією більше не потрібні. Дитина починає далі освоювати інформацію з навколишнього середовища, як роблять це і зазвичай розвиваються малюки, не страждають на аутизм. ава терапія що це таке

Від чого залежить ефективність корекції аутизму у дитини?

Для поелементного розучування і відточування десятків дій і предметів необхідно досить багато зусиль і часу. Вважається, що для дітей з діагнозом «аутизм» АВА-терапія буде найбільш ефективна, якщо занять за даною методикою приділяти не менше 30-40 годин на тиждень. Починати займатися за такою програмою бажано до того, як дитині виповниться 6 років. АВА-Тарп ефективна і для більш старших дітей. Але чим раніше все почнеться, тим краще буде кінцевий результат.

Переваги даної методики

Для дітей з аутизмом надзвичайно дієва АВА-терапія. Навчання полягає не просто в повторенні потрібної поведінки, професійний терапевт допомагає переносити дитині правильну модель з однієї ситуації в іншу. Найважливішою складовою у досягненні успіху є безпосередня участь батьків у програмі АВА.

Позитивні результати з'являються досить швидко. Згідно з дослідженнями засновника даної методики Івара Ловааса, близько половини дітей, які отримали корекцію за програмою АВА, можуть проходити навчання в звичайній школі. Стан і поведінку покращилися у понад 90% дітей із загального числа тих, хто отримав корекцію за даною методикою.

АВА-терапія дає можливість послідовно розвивати дитину, соціалізувати і вводити в суспільство. У дітей з аутизмом практично повністю зникають стереотипи. Методика АВА дозволяє дітям, які пізно звернулися до корекції (5-6 років), освоїти мову.

Програма охоплює всі сфери пізнання: від розвитку понятійного апарату до становлення і вдосконалення побутових навичок самообслуговування. аутизм ава терапія

Недоліки методики

На жаль, АВА-терапія не може бути застосована на початковому етапі, якщо дитина з аутизмом відчуває страх перед чужими людьми. Програма досить жорстка, використовувати її слід акуратно. Батьки і морально, і фізично повинні бути готові до повної віддачі, робота проводиться постійно, система заохочень і покарань не порушується. Перерви або ослаблення роботи не бажано, так як це може позначитися на результаті. Важливо розуміти, що дитину не дресирують, а тренують – навчають

навичкам шляхом їх багаторазового повторення. Для роботи за даною методикою необхідно повне послух дитини, а домогтися його буває іноді досить складно. Контролювати заняття за такою програмою дуже важливо, однак і вдома слід спробувати організувати систему розвитку, яка відповідала б корекційного плану. заняття ава терапією

Можливі труднощі

Мотивація дітей з діагнозом «аутизм» дещо відрізняється від такої у звичайних малюків. Важливо виявити, що дитину може зацікавити, буде його мотивувати. Схвалення або осуд для дітей-аутистів малоефективно, на початковому етапі похвала може бути поєднана з реальною нагородою. Такі малюки не можуть тривалий час зосереджувати увагу на чому-небудь і часто відволікаються, тому важливо заняття проводити в тиші, завдання розділяти на маленькі відрізки. Повторення компенсує сповільненість в навчанні, абстрактні поняття пояснюють максимально простими фразами. Після того як дитина навчиться вільно спілкуватися з учителем один на один, можна запропонувати йому спілкування з двома людьми і так поступово збільшувати кількість оточуючих. У таких дітей малоефективний навик спостереження, тому застосовується імітація. Правильному навчанню заважає самостимуляція - розгойдування, лякання в долоні. Діти-аутисти не розрізняє істотний і несуттєвий стимул, їхня реакція іноді може бути надто вираженою або, навпаки, дуже слабкою. Щоб отримати інформацію, вони найчастіше покладаються на зір, а не на слух. Діти, добре сприймають інформацію на слух, найбільш успішно розвиваються за програмою АВА.метод ава терапії

АВА-терапія, мабуть, є єдиним методом корекційної роботи з дітьми-аутистами, який викликає таку кількість суперечок і дискусій. Різні невдоволення породжує або застаріла інформація, або некваліфіковані АВА-фахівці, яких сьогодні достатньо багато, так як дана програма стає все більш популярною. Ефективність роботи найбезпосереднішим чином залежить від кваліфікації фахівця, тому вибирати його необхідно дуже ретельно.

Програми АВА полягає в тому, що будь-яка поведінка тягне за собою наслідки, і коли це дитині подобається, він буде повторювати ці дії, якщо ж не подобається - не буде.